

491.82

N 241

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК
STACKS
007 827 1956

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XIV, св. 2—3

БЕОГРАД, 1964.

САДРЖАЈ

	Страна
1) Љубомир Поповић: Падежна синонимика у језику Вука Стеф. Караџића — — — — — — — — — —	73
2) И. Грицкат: Покушаји стварања српске научне терми- нологије средином прошлог века — — — — — — — — — —	130
3) Илија Павићевић: Неколико ријечи о геолошкој терминологији — — — — — — — — — —	141
4) М. Стевановић: Радио-телевизија и језик — — — — — — — — — —	150
5) Р. Бошковић: Око суфикса <i>ичаст</i> (<i>ичаст</i>) — — — — — — — — — —	156
6) Р. Бошковић: Око два стиха из Горскога вијенца — — — — — — — — — —	159
7) А. Пецо: <i>Пличина</i> и <i>плићина</i> — — — — — — — — — —	162
8) Д. Барјактаровић: <i>Гриња</i> — — — — — — — — — —	166
9) Милоје Р. Николић: Прилози проучавању живота и рада Александра Белића — — — — — — — — — —	169
10) <i>Језичке поуке</i> — — — — — — — — — —	189

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник академик др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

НЕКОЛИКО РИЈЕЧИ О ГЕОЛОШКОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ

У склоп питања и проблема којима се бави наука о језику спада и проблем односа књижевног језика и научно-стручне терминологије појединих научних области. А ово је, нема сумње, једно од веома важних, ако не и фундаменталних питања и за развитак самих појединих наука, и природних и техничких и хуманистичких. А није мали значај односа књижевног језика и научно-стручне терминологије ни за сам развитак језика уопште. Када је пак' ријеч о развитку нашега књижевног језика, проблем је утолико интересантнији и значајнији што су и научни развој код нас и наш књижевни језик релативно млади.

Наши први научни радници, средином прошлога вијека, служили су се страним књигама, јер наших није било. И већ тада се као актуелан јавио проблем терминологије, јер је научне појмове требало именовати нашим ријечима, на језику који, да поновимо, до тада није ни познавао научну литературу. Тако су развитак научне мисли у нас и нашега књижевног језика текли паралелно.

Кад се посматра и прати развој нашега књижевног језика, обично се обраћа пажња и има на уму углавном један ток тога развоја — књижевност. А, међутим, заборавља се, или се бар до сада заборављало, да постоји и други ток развитака истог језика — научно-стручна литература разних научних области.

Колико је српскохрватски књижевни језик обогачен развитаком појединих наука и обрнуто, у којој је мери наш језик био у стању да одговори захтјевима за стварањем различитих терминологија, питање је веома сложено и тешко се на њ може дати поуздан одговор.

Није, разумије се, могуће вршити неко оштро подвајање између језика и научно-стручне терминологије било које научне гране, јер, коначно, свака терминологија, и геолошка, и медицинска и социјолошка итд., улази у оквир

књижевног језика. Међутим, свака наука има донекле свој специфичан језик, има један фонд ријечи који претежно њој служи. У том смислу може се говорити о научној терминологији и књижевном језику.

Ми ћемо се овдје позабавити неким примјерима геолошке терминологије.

Што се тиче почетка бављења геологијом у Србији, исти је, углавном, случај као и са осталим научним активностима. Тај почетак пада негдје у прву половину 19. вијека. — А исте су и невоље пратиле тај почетак, као и почетак осталих наука: недостајало је и уџбеника и учених људи. На Лицеју и у гимназијама тек су се почеле предавати природне науке, а у оквиру њих и геолошке. Пошто, као што рекосмо, није било никакве литературе из ове области на нашем језику, стали су се преводити, а још више прерађивати страни уџбеници. При том, било да су стручне књиге превођене или су их, касније, писали наши аутори, недостатак одговарајуће терминологије на нашем језику представљао је велику тешкоћу. Проблем термина се углавном рјешавао на три начина: коришћењем ријечи из народног језика, директним преношењем страних назива за поједини појмове из геологије и рударства или њиховим превођењем на наш језик. Понекад је то превођење било успјешно, а некад и није. Илустрације ради навешћемо један покушај таквог превођења. У својој Минералогии,* уџбеку за гимназију, Јосиф Пецић овако се снашао:

за атмосферилије узео је израз ваздушије,
 за гласове — израз ваздуси,
 за азбест — израз несажижљивац
 за талк — израз камени лој
 за опал — израз преливњак,
 за гранит — израз језгарац итд.

Као што се из наведених примјера види, преводилац није био много срећне руке у овом послу.

И геологија је, као вјероватно и остале науке, током свог развоја, да би се успјешно развијала, постављала језику одређене захтјеве и на њему заснивала своју терминологију, а, с друге стране, доприносила богаћењу језика новим ријечима, новим облицима ријечи и значењима.

* Према наводима др В. Симића у чланку „За историју геологије у Србији — Геолошки уџбеници у 19. в.“ (у штампи).

Покушаћемо ово да илуструјемо са неколико примјера, што је и главни циљ овог чланка.

Близанци

Ријеч *близанци* има у нашем свакодневном говору сасвим прецизно значење. У минералогiji се под овим термином подразумијева начин срастања кристала у облику близанаца. Сама појава срастања назива се *ближњем*. Ово је интересантан примјер коришћења ријечи из народног говора за стварање геолошких термина.

Јаружити

Ово је нов геолошки термин. Глагол *јаружити* (*изјаружити*) постао је од именице *јаруга*, а означава појаву стварања *јаруга*.

Карстни

У нашој савременој геолошкој, особито хидрогеолошкој литератури, постоји неслагање у погледу извођења придјева од именице *карст*. Неки аутори употребљавају облик *карсни*, а други — *карстни*. Разлика је, као што се види, у употреби, односно изостављању консонанта *т*. Они који изводе придев без овога гласа, сматрају да је он сувишан и да, осим тога, заједно са струјним сугласником *с* и сонатом *н* чини сугласничку групу тешку за изговор. Овакво образложење није прихватљиво. На првом мјесту, изостављањем гласа *т* придјев се без потребе својим обликом удаљава од именице *карст*. Не може се, затим, прихватити ни гледиште о тешкој сугласничкој групи. Осим тога, овдје нам може помоћи и аналогија: *карстни* према *азбестни* и *рудистни*. А онда, не каже се *карсолог* него *карстолог*.

Придјеви који су настали од неизведених ријечи и немају неодређени вид — типа: *азбестни*, *прстни*, *кастни*, *протестни* и *жлездни* — задржавају неупрошћене групе *стн* и *здн* (Р. Бошковић „Наш језик“, нова серија књига 1, стр. 285).

У ову групу придјева свакако долазе и придјеви *карстни* и *рудистни* (од именице *рудисти* — врста фосила).

По Р. Бошковићу, чување поменутих сугласничких група код придјева типа *азбестни*, *прстни* итд. нужно је, између осталог, из морфолошких разлога. Ово особито важи

за придјеве *прстни* (од *прст*) и *кастни* (од *каста*), који се задржавањем сугласника *т* разликују од придјева *прсни* (од *прси*) и *касни* (синоним за *позни*).

•Међутим, чување групе *стн* код придјева *азбестни*, *карстни* и *рудистни* може се, изгледа, боље објаснити другим једним — филолошким — моментом, који такође помиње Р. Бошковић. Именице *азбест*, *рудисти* и *карст*, било да су страног поријекла, као *азбест* и *рудисти*, или су наше — *карст*, нијесу прошле кроз „жрвањ народног говора“ и остале су у своје првобитном облику — углавном у терминској употреби.

На сличан начин прави се и придјев од именице *рудиште* — *рудиштни*.

Карстификовати, скарстити

Кад смо већ код именице *карст*, додајмо да се од ње изводе трајни глагол *карстификовати* и тренутни — *скарстити*.

Краљушт, карљуштање

Именица *краљушт* је позајмљена из свакидашњег говора. У геологији термином *краљушт* назива се комплекс слојева који је навучен, услед тектонских поремећаја, преко другог неког слоја (као *краљушти* код риба). Од именице је изведена глаголска именица, којом се именује појава навлачења слојева (*краљуштање*).

Крпа

„Продуктивна слатководна серија... лежи у томе басену преко рашчлањеног палеорељефа... а покрива је навлака црвених пешчара перма, са *крпама* тријаских и јурских кречњака“. Из овог цитата се види да је и именица *крпа* добила у геологији улогу термина.

Под *крпама* се подразумевају остаци ерозијом разнесених *краљушти*.

Магнетски — магнетни

Приликом извођења придјева од именице *магнет* јавља се недоумица: да ли је правилан облик *магнетни* или *магнетски*. И као што то обично бива у оваквим случајевима, једни су за један а други за други облик придјева. У

речнику Правописа српскохрватскога књижевног језика записан је само облик са наставком *ски*. Изгледа, међутим, да нијесу у праву они који употребљавају само један од ова два облика придјева. Но, ово је прилично замршено питање и није га могуће објаснити само филолошким разматрањем, јер оно представља ствар физике колико и филологије, С тога ћемо и ми, прије него се одлучимо за неко рјешење, покушати да употребу придјева од именице *магнет* објаснимо примјерима.

Узмимо као први примјер израз *магнетска игла*. Шта је код магнетске игле битно и примарно? Да ли да има магнетска својства или да је направљена од магнета? Ако би била у питању ствар која је урађена од магнета, онда би се пре могла звати *магнетном* него *магнетском* (*магнет* — *магнетни*), али са исто толико права можемо да сматрамо да се овдје ради о предмету који има магнетска својства — у ком случају је правилан облик придјева са насавком *-ски*. Пошто се, дакле, за магнетску иглу може рећи истовремено и да је магнет и ствар која се одликује магнетским својствима, принуђени смо да прихватимо као правилна оба облика придјева.

Други примјер: *магнетска вага*. Битно је за магнетску вагу да посједује магнет (магнетски систем). Сама вага нема магнетска својства нити је израђена од магнета, већ се тако назива према магнетском (магнетном) систему, што значи да би било правилно и ако би се рекло — *магнетна вага*.

И трећи примјер — *магнетно поље*. То је простор у коме се осјећа утицај неког магнета. Ту придјев има функцију описивања (какво је поље? — магнетско). Опет, значи, долазимо до закључка да су правилна оба облика придјева, *на-ски* и *на-ни*. Коначно, може се рећи да нема оправданих разлога за одбацивање било једног било другог облика придјева од именице *магнет*.

Читаво ово излагање о извођењу придјева од именице *магнет* показује на какве се тешкоће понекад наилази при стварању термина.

Микро-и макрофосили

У геолошкој литератури, а и другдје, често се може наићи на следећу језичку конструкцију: *микро- и макрофосили*, *термо- и хидротермални*, *средњо- и танкослојевит* итд.

Овакав начин скраћеног писања, као што каже и М. Церовац, није у духу нашег језика. По свој прилици пренесен је из немачког језика (*Mikro- und Makrofauna*).

Орашаст, грашаст

У једној књизи о угљевима налазимо ову реченицу: „... према гранулацији, угаљ може бити: комадаст, орашаст, грашаст и прашинаст“. И овдје имамо покушај извођења нових ријечи — придјева. Умјесто да се каже да угаљ може бити крупноће ораха, грашка итд., аутор се послужио придјевима: од именице *орак* — *орашаст*, од именице *грашак* — *грашаст*. У овом случају је, изгледа, извођење нових ријечи такорећи на граници дозвољеног. Питање је да ли су изведени облици прихватљиви. Рекло би се да јесу с обзиром на њихову функцију, сасвим добродошли, иако унеколико необично звуче, мада су сасвим обични по образовању?

Отресетњавање

Глаголска именица *отресетњавање* означава процес претварања наталоженог биљног материјала у тресет. Средина у којој се врши овај процес назива се *тресавом*.

Прослојавати, танкослојевит

„Доломитити у прослојавању са кречњацима често су танкослојевити“. У овом наслову имамо двије интересантне ријечи — глагол *прослојавати* и придјев *танкослојевит*.

Глагол *прослојавати*, који је као геолошки термин од скоро у употреби, по свом значењу а и по постанку у најтјежњој је вези са именицом *прослојак*. А ова именица означава случај када се у серији слојева неке стијене појављује танак слој друге неке стијене. Танак слој се тада назива *прослојком* а читава појава — *прослојавањем*.

Придјев *танкослојевит* показује у каквом је облику услојена нека стијена — тј. да је у танким слојевима.

¹ Проф. Мирко Церовац: Пословни језик, стр. 149 — Информатор, Загреб, 1964.

² Иду у придјеве изведене наставком *-аст* од именице и означавају нешто што је слично именици у општем дијелу изведене ријечи, исп. М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, т. 666, 6).

Псеудоолит

Ријеч *псеудоолит* је термин којим се означава нарочита врста структуре стијена. Језички, ова је ријеч интересантна као вероватно јединствен примјер хијата у нашем језику.

Синтески

Од именице *синтеза* изводе се придјиви *синтетски* или *синтетички*. Овај други облик придјева значи и нешто што је створено вјештачким путем (нпр. *синтетички каучук*). У сваком случају, за оба облика може се рећи да углавном означавају начин постанка нечега.

У инжењерској геологији постоје различите врсте карата између осталог и такве „... на којима је приказано више различитих основних или специјалних инжењерско-геолошких одлика или читав комплекс инжењерскогеолошких услова за различите врсте изградње“. Овакве карте, значи, представљају неке врсте синтезу веома разноликих инжењерскогеолошких података и одлика тла. Да би се прецизно означило карактер ових карата, од именице *синтеза* изведен је још један облик придјева — *синтески* (*синтеске карте*).

Спицање

У науци о угљу среће се термин *баковање*. Под овим термином се подразумијева извесна појава која се заснива на дјеловању топлоте на угаљ. Наиме, под утицајем високе температуре долази до дјелимичног топљења комаћа угља, и то само по површини. Ријеч *баковање* је немачког поријекла. Да би се наведена појава именовала нашим изразом, употребљена је ријеч *спицање*, а угљеви који на описани начин реагују на високу температуру названи су *спичућим*. У питању су заиста угљеви који се на високој топлоти *спеку*; међутим, јасно је да се глаголом *спећи*, који је тренутан, не може изразити поменути процес, који има карактер трајне радње. Али да ли се употребом глагола *спицати* ствар рјешава, односно да ли је овако изведен глагол *прихватљив*? У глаголу *спећи* и *спицати* у питању је вокалска алтернација *e/i*. Кад се то има у виду, постаје јасније да облик *спицати* ипак има оправдања.

Тломеханички

Од синтагме *механика тла* (која означава посебну научну дисциплину), немогуће је на уобичајени начин извести придјев. С тога се прибјегло инверзији, па је добијен придјев облика *тломеханички*.

Угаљ, пепео, восак и пијесак

Познато је да именице као што су *пепео*, *угаљ*, *восак*, *вода*, *пијесак*, припадају врсти градивних именица. А градивне именице, као што се зна, немају множину. У извјесним случајевима, пак, у циљу прецизног изражавања и тачног представљања извјесних појмова, неопходан је облик множине ових и сличних именица. У реченици: „Поједини микроелементи су каткад у угљевима, а нарочито у пепелима угљева, обогаћени у веома значајним концентрацијама...“ очигледно је да аутор није случајно именице *угаљ* и *пепео* употребио у множини. Он је управо хтио да укаже на разне врсте угљева, односно на пепеле тих угљева. Да се послужио облицима једнине, испало би да се ради само о једној врсти угља и његовом пепелу.

Исти је случај и са именицом *восак*: различити угљеви дају и различите врсте *воскова*.

И именица *вода* може имати множину. То се добро види из примјера: отпадне воде, подземне воде, разливане воде итд.

Из наведених примјера се види да поменуте именице, употребљене у множини, губе особину градивних и постају заједничке именице. То се особито лијепо види на примјеру именице *пијесак*. И ова је именица, као што смо видјели, градивна, али у реченици: „Седиментна серија се завршава наносима пескова различите гранулације...“ употребљена је као заједничка.

Ушкриљити

Глагол *ушкриљити*, такође израз новијег поријекла, изведен је од именице *шкриљац*. Овим се термином именује процес стварања шкриљаца, односно шкриљавих стијена. Најчешће се употребљава у облику трпног придјева (*ушкриљен*).

Разматрање ових неколико геолошких термина има првенствено за циљ да скрене пажњу на једну веома интересантну и значајну језичку проблематику којој, колико ми је познато, до сада код нас није поклањана пажња. За последњих 80 година написан је приличан број књига из области геологије. Писци, као што су били Сава Урошевић, Јован Жујовић и Влада Петковић, да поменемо само њих, одлично су познавали народни језик и знали су добро да искористе богату лексичку грађу која се односила на геологију и рударство. О рударству и геологији писано је код нас још раније — и старословенским и славеносрпским језиком. Било би с тога и интересантно и корисно пратити развој геолошке терминологије, укључујући и савремену — нормативну терминологију.

Илија Павићевић